https://doi.org/10.53656/his2026-3-2-opr

View over the Balkan Peninsula
Поглед над Балканите

ОПРЕДЕЛЯНЕ И ЗАЩИТА НА ГРАНИЦИТЕ НА НЕДВИЖИМИТЕ ИМОТИ СЪОБРАЗНО НОРМИТЕ НА БЪЛГАРСКОТО ОБИЧАЙНО ПРАВО

Доц. Д-р Нели Радева
Университет за национално и световно стопанство

Abstract. The regulation of the establishment and protection of boundaries of agricultural properties occupies an important place in Bulgarian common law. Land, as the primary means of subsistence, necessitated its clear delimitation and effective safeguarding. This study examines customary practices related to the demarcation and protection of property boundaries during the Ottoman period and the years immediately following the Liberation. The Bulgarian customary legal order developed a rich system of terms, markers, and rituals through which fields, meadows, pastures, and forests were delineated and protected. These norms were not only legal in character but also carried moral and religious significance, with their violation being perceived as a serious offense and sin. For the purposes of this publication, a substantial corpus of ethnographic, historical-legal, and folklore materials has been analyzed.

Bulgarian customs related to the establishment and protection of boundaries have been systematically examined, demonstrating that they are neither random nor isolated phenomena but constitute part of a durable legal and social tradition. The study further highlights the central role of customary law for the Bulgarian people, for whom the violation of boundaries was perceived as both a legal transgression and a moral offense, affecting the community as well as divine justice. Additionally, regional variations and similarities have been traced, showing that these customs were adapted to specific local conditions and the social structure of Bulgarian society.

Keywords: Bulgarian common law; property; boundaries; property rights; customary law

Въведение

Редът за определяне и защита на границите на земеделските имоти заема съществено място в българското обичайно право. Още от древността земята е основно средство за препитание, поради което справедливото ѝ разпределение, ясното ѝ разграничаване и нейното ефективно опазване са от първостепенно

значение за българския народ. Целта на настоящото изследване е да се проследят традициите и обичаите, свързани с установяването и опазването на имотните граници през периода на османското владичество и непосредствено след Освобождението. В този исторически контекст българският обичаен кодекс създава богата система от термини, практики и ритуали, чрез които се определят и защитават границите между ниви, ливади, пасища и гори. Тези норми носят не само юридически, но и дълбок морално-религиозен смисъл, като нарушаването им се възприема като тежко провинение, грях и заплаха за обществения ред. Особено внимание се обръща на начините за маркиране на имотите, на санкциите при нарушаване на обичаите и на религиозно-моралното измерение на тези практики.

За целите на изследването е проучен богат корпус от етнографски, историко-правни и фолклорни материали. Основните използвани източници са проучванията на проф. Ст. Бобчев и Д. Маринов, включително и народни песни, обреди и поверия и др., отразяващи обичайните разбирания за собствеността и нейното опазване. Допълнителен ключов извор е средновековният Земеделски закон от IX век (Nomos Georgikos), съдържащ редица норми, които намират връзка с разпоредбите на българското обичайно право.

При анализа на събраните материали са приложени историкоправният, сравнителноправният и етнографският метод. Посредством историкоправния метод се проследяват обичайноправните норми, тяхното приложение и устойчивост във времето. Сравнителноправният метод, от своя страна, установява съответствията и приемствеността между разпоредбите на Земеделския закон и традиционните български практики през османския период. Етнографският метод, посредством анализ на народните песни, обреди и поверия, изяснява културното и свещеното измерение на защитата на имотните граници.

Изследването показва, че българските обичаи, свързани с определянето и охраната на границите, не са случайни или изолирани явления, а са част от устойчива правна и социална традиция. В настоящия труд са изведени комплексно видовете пограничи белези – *потка, почка, ботка, гюбел* и др. Включително е изяснено тяхното функционално и символно значение, както и правните и моралните последици от тяхното нарушаване. Показано е, че тези практики са служили за регулиране на отношенията между съседите, предотвратяване на спорове, опазване на реколтата и възпитаване на чувство за справедливост.

Откроява се и ролята на обичайното право за българския народ, за който нарушаването на границите се възприема като правонарушение и грях, засягащ както общността, така и божествената справедливост. Наред с това са проследени регионални различия и сходства, като се показва, че обичаите са

адаптирани към специфичните местни условия и социалната структура на българското общество.

1. Значение, определяне и обозначаване на границите на имотите според Българското обичайно право и използваната терминология в народния говор.

Българското обичайно право регламентира редица норми и утвърдени практики в различните региони на българските земи, свързани с определянето и обозначаването на границите между отделните имоти: ниви, ливади, пасища и т.н. В различните наши населени места съществуват богата терминология и разнообразни начини за отбелязване на границите на земята, като синор, межда, предел, слог, ботка/потка, почка, билото и др.

Българското обичайно вещно право познава и най-различни способи и средства за материалното им означаване. Широко разпространена практика е използването на камъни, дълбоко закопани в земята, които в същото време са видими отгоре, над повърхността. По този начин се изграждат синорите в Ахъчелебийско, докато в самите села границите се отбелязват с тръни. В Еленско терминът синор се употребява за самата разграничителна черта между имотите. С понятията слог и ботка се наименуват камъкът или друг отличителен белег, който обикновено представлява по-дълга линия от пръст. На места се среща и думата било, в смисъл на връх или височина, който служи като естествена граница на горите. Между съседните лозя се оставя по-голяма и по-дълбока бразда, която служи за разграничителна черта.

От запазените материали на проф. Ст. Бобчев за Еленско разбираме още, че в годините на османското владичество за правото на собственост върху пасищата и горите, принадлежащи на едно село, е било удостоверявано с писмени документи, издадени от цариградските държавни османски архиви (дефтерхана), където е описано на кого принадлежи имотът. Тези писмени актове се наричат „синурнамета“ или „худутнамета“[1] и се отнасят за цялото землище на едно село. Служели са като доказателство за правото на ползване на една *паша или балталък* към известно село. Но сами по себе си, тези документи не са достатъчни доказателства, защото е съществувала възможността друго село в същото това землище да има право на задружно, съвместно, общо (по турски „муштерек“) да се ползва от мерата или балталъка. Въпреки това, както и според практиката на съдиите в България след Освобождението, писменият документ служел като доказателствено средство, особено ако е стар и не е новоиздаден от Цариградското мюфтийство, което е често срещана практика след Освобождението (Bobchev 1908, pp. 12 – 13).

В Казанлъшко също границите на владенията се отбелязват с *почки*, *синори* и *бразди*. В Копривщица с думата *бахир*[2] се обозначава границата между пасбищата.

Разграничителните белези между съседите в Лясковец са: *бразди, камъни, тръни, цветя, коли* и т.н. Граничните линии се наричат: *межда, синор*. Характерна практика за този район е под камъка, под колата, обикновено да хвърлят пепел и въглени, за да може и когато се премести отново да остане доказателство. По този начин се е знаело къде е била старата граница. Самият термин *синор* се използва и за гранична линия между две съседни села.

Пограничните линии между недвижимите имоти, принадлежащи на двама или повече стопани, в регионите на Битоля, Охрид, Прилеп, Велес и др. се наричат *между*. Обикновено тук разграничителните белези се правят с камъни, които се поставяли по един на ъглите на имотите, както и в средата на самия него. Пределите между две села се обозначават със същия термин – *синор*. Пограничните знаци в годините на османското владичество и непосредствено след Освобождението се наричат с турската дума *худут* (Shapkarev1968, p. 652).

В Странджанския край съседските земеделски имоти: ниви и ливади, се разделят чрез камъни, които се забиват дълбоко в земята, а част от тях – около 20 – 30 см, трябва да са над земята, за да се виждат. По същия начин се разделят и имотите между братя и сестри. Терминът, който и в този район се среща за определянето на границите, е *синор* (Primovski 1958, p. 160*)*.

Обичайноправният термин *почка* не е използван във всички български земи. На места се среща и думата *потка*. В речника на Н. Геров под *потка* е записано „пределен знак“, а *почка* – „купчина от земя, струпана накрая на нивата или ливадата, за да показва предела ѝ“. В Старозагорско за определянето на границите на нивите се употребява т. нар. *почка* или *започка*. Това са белези, определящи границите на нивата. Притежателят на нивата може да накаже всеки, който престъпи тези знаци (Bobchev 1925, pp. 5 – 8).

В с. Дивотино (Софийско) също се използва терминът *потка* за обозначаване на границите между две съседни ливади. Знакът се състои в изкопаване на дупки, изкопаната пръст се поставя до дупките така, че да не може да се минава през тази ливада. Самото действие се нарича *запотяване* (Bobchev 1925, pp. 6 – 7).

Бобчев дава подробни сведения за близките до София села, като Банкя, Филиповци, Иваняне, Суходол и др. В тези населени места границите на имотите – т. нар. *Потка,* се отбелязват чрез малки купчинки от пръст, които се правят около една ливада, за да са очертае, да е известно на всички, че там е забранено да се пуска в нея добитък. Върху тези купчини се поставят малки дървени клончета. Така оградената ливада е *запотета*. Лицето, което пусне добитъка си в такава ливада, съгласно обичайноправните разпоредби е причинило „*едно зло*“. С това си действие нарушава чуждото право, за което следва да плати глоба. Ограждането на нивата се осъществява чрез ограждане с купчини пръст, които се наричат *гюбели, гюбеле*. Правните последици за нарушителите, пуснали добитък в такива защитени с *гюбели* места, са идентични с тези в *запотнетите* (Bobchev 1926, pp. 376 – 377).

В Трънско също се използва терминът *потка* за означаване на граничния белег, установен от обичая, който показва, че не трябва да се допуска добитък в съответната *запотнена* нива или ливада. Самият той се маркира чрез купчина пръст или камъни или боднато клонче от дърво, високо до метър и половина. Този белег показва на полския пъдар, че пасенето на добитък в съответната нива или ливада е забранено и последният следва да я пази – охранява. При нарушение на правото на собственост върху *запотнения* имот пострадалият се обръща към кмета, който глобява нарушителя. Самият термин *потка* се употребява в Трънско от незапомнени времена и притежава силата на обичай, подлежащ на стриктно спазване (Barbar 1925, pp. 328 – 328).

От изследванията на проф. Ст. Бобчев става ясно, че и в Кулско и Луковитско за обозначаване на границите на имотите също се употребява думата *почка*. За определянето им се ползват клони от дървета, с които се огражда ливадата, за да е известно на всички, че е забранено да се пуска в нея добитък. В Костинбродско се употребява терминът е *гюбел*. Това означава ограничителен белег във вид на малки купчини пръст, които се издигат по края на ливадата (Bobchev 1925, pp. 6 – 7).

Във Врачанския край се среща думата *почка* в смисъл на обичайноправната норма на пазене на даден имот след прибирането на първата реколта с цел осигуряване на събирането и на последваща реколта. Самото *започеване* и тук се състои в забождане в земята на няколко пръчки, високи до 1 – 1,5 метра, обикновено всяка със зелена шума. След като изсъхнат и пожълтеят, белезите стават ясно видими от разстояние. Характерна практика във Врачанско е да се поставят *почки* и покрай тази част на ливадата, която граничи с пасбището. Целта е да се защити мястото, откъдето най-лесно може да навлязат стадата. По същия начин се *започват* ниви, градини и пр. Няма обичай в този регион да се *започват* гори (Saykov 1926, pp. 122 – 123).

След като веднъж е бил *започен* даден имот, никой няма право да пуска добитък в него. Този имот се счита за защитен и е забранена в него свободната паша. За нарушаването на това право виновният се наказва съгласно обичайното право. Основното предназначение на тези белези е да посочат границите на имота и да запазят реколтата.

Съгласно обичайноправните разбирания по правило около нивите не се поставят *потки*. В случай че стопаните искат да ги запазят за сено и не ги орат, им се поставят *гюбели* (купчини пръст) или грамади камъни. Последните служат за предпазване на имота от нарушители, които пускат добитъка си в тази нива. Съгласно българското обичайно наказателно право тези нарушители плащат глоба на стопанина на нивата.

В Чирпанско също се употребява думата *гюбел* за определянето на границите на нивите и ливадите. В Еленско не се среща думата *потка*, а *почка* и *бодка*. Проф. Ст. Бобчев приема, че причината за това е, че клончета или

други пръчки се бодат, забождат с цел да може да се огради и прегради ливадата или поне белегът да се вижда отдалече и така да се означи имотът като забранен, запазен. Така в Еленско, когато „*ливадата е започена*“, означава, че не може в нея вече да се пуска добитък. Прави впечатление, че и тук, както в Софийско, *започването* става с изкопаване на пръст и издигане на купчини „*там околовръст*“ по краищата на имота, върху които се забождат над купчините клони от дървета (Bobchev 1925, pp. 7 – 8).

За граници обаче във Врачанско на имотите – ниви, ливади и гори, се използват всякакви знаци: слог, бразди, побиване на камъни, клопки, огради и т.н. Понякога дори се ползват дървета, храсти, тръни и др.

В обобщение съгласно българското обичайно право под *потка, ботка, почка и бочка* се разбира белег, направен с цел да се огради, за да не се допуска влизане в съответната ливада, бахча, нива и прочее. Пускането на добитъка в така ограден имот е нарушаване на владението, синора, предела. Това води до вреда, за която следва да се заплати глоба в полза на пострадалия. Потката е древен и почитан начин на санкция и служи като мярка за въздействие с цел да не се посяга на чуждото вещно право. Следователно може да се направи изводът, че под термина *потка* се разбира и самото нарушение на чуждо право на поставен синор, увреждането включително и вследствие на това противоправно действие и глобата или обезщетението, което следва да се заплати за извършеното правонарушение (Bobchev 1926, p. 377).

Друг широко разпространен граничен белег, който бе споменат по-горе, е *слогът*. Той представлява ивица между две ниви или ливади, останали необработени нито от единия, нито от другия съсед. Тя има дължина колкото самата нива и е широка около една крачка. Ширината на *слога* е различна – от една стъпка до 4 – 5 метра според местността. Колкото мястото е по-равно, толкова и *слогът* е по-малък, обратно, колкото по-стръмно, толкова е по-широк. По обичай слогът принадлежи на стопанина на нивата, от която е отделен (Bobchev 1925, p. 8).

Понякога е възможно *слогът* да е естествено съществуващ, но по-често се създават по взаимно съгласие на съседите изкуствени такива. С цел да се избегнат противоречията между тях, вземат решение всеки да остави от своята нива по една-две неразорани бразди, дълги колкото са самите ниви, и те никога не се разоряват. Разоряването им от една от страните се счита нарушение съгласно обичайноправните норми. С голямо значение за хората от Врачанско е поговорка „*Слог къде има, кавга няма*“ (Saykov 1926, p. 124).

От запазените сведения, събирани от проф. Ст. Бобчев, се установява, че естествените *слогове* се получават на стръмни места, където се образуват своеобразни тераси на имотите. Също така се използват за граници на междуселските пасбища и на частните имоти със селските пасбища Съгласно обичайното право долният слог винаги принадлежи на горната нива, защото земята от

нея се е събаряла и е образувала слога. Стопанинът на по-горната (по-високата) нива има право да владее под долния слог, но дотам, докъдето е „орало оралото на стопанина на по-долната нива“. Той има право да се разпорежда с него така, както прецени, стига да не уврежда посевите на съседа си. Между другите земи, ниви, ливади, лозя и др. те се срещат по-рядко (Saykov 1926, p. 124).

Друг вид граничен белег, използван по някои български региони за обозначаване на границите между имотите, е *окопът*. Той обикновено се поставя на места, където се разделя частната собственост от селското пасбище. Окопът изпълнява двойна функция: от една страна, се поставя, за да означи границата на дадения имот, а от друга – да запази последния от вреди, нанесени от добитък или от неправомерно отчуждаване на общински имоти (Saykov 1926, p. 124).

В отделни български населени места се ползват за обозначаване на границите на ливадите т. нар. *клопки*. Те обикновено се правят в дъждовно време, когато земята е мека. В земята се оформя окръжност с диаметър 20 – 30 см. Целта е да се извади земята от тази окръжност и да се остави близо до откритата дупка с обърната нагоре земя и надолу тревата. Изкопават се толкова клопки, колкото са необходими, обикновено на разстояние 20 – 50 метра, като задължително е да се виждат (Saykov 1926, p. 125).

На места у нас за граници служат и отделни дървета, храсти, тръни. Те се оставят на определени места по продължение на границата[3]. Оставените на едно място няколко храсти или тръни образуват т. нар. „бусове“. За граница от единия до другия храст, дърво или трън се поставя бразда, която разделя двата имота. Целта на тези белези е да дават направление на границата и да не допускат един стопанин да навлиза в имота на друг и обратно. Те играят ролята на безмълвна стража (Saykov 1926, p. 125).

2. Защита на границите на имотите и санкциите при тяхното нарушаване според българското обичайно право.

За българското обичайно наказателно право заграбването на част от нива или на общинско място е нарушение, което не е било строго наказуемо и дори по-скоро е разглеждано като гражданско правонарушение. Дори според проф. Ст. Бобчев възстановяването на правото при тези нарушения не спада в кръга на наказателното право. За особено тежки деяния, едни от най-тежките според българите, се считат *преместване на синор* и *нарушаване на почка/потка*. Още според римското право преместването на синора на една нива е считано за светотатство, държавно престъпление (Bobchev 1926, pp. 369 – 370).

Определянето на границите на имотите за българския народ се е извършвало по обичаи и е определяно като свещен акт, натоварен с религиозен и морален смисъл. За народа той е символ на ред и справедливост, като поставя пазенето на собствеността под закрилата на божеството (Bobchev 1926, p. 374). Смята

се, че нарушаването на синор е тежък грях, който ще привлече наказание от Бога. За значението на границите на имотите за нашия народ свидетелстват и различните суеверия, в които той вярва. Съществува народно поверие, че по синорите има самодиви и който мине по тях, „*се разболява, съхне и вехне, или му се изриват краката*“. В македонските земи също битува поверие, че не бива да се спи или да се „*пуща вода*“ на *межда*, защото се вярва, че така човек прави безчестие на трапезата на самодивите и ще си навлече наказание от тяхна страна за проявеното неуважение (Bobchev 1908, pp. 13 – 15).

Редица са свидетелствата, че границата се почитала от народа като нещо свято[4]. Извършвали се редица ритуали дори на синора между две села с надежда, че ако има някакво зло, то ще отиде на синора и никакво нещастие няма да сполети двете села. Д. Маринов отбелязва още, че в годините на османското владичество, ако бъде открит труп на границата между две села и извършителят е неизвестен, те плащали кръвнина. Тя се дължала от двете села и се събирала от всеки дом. Затова, ако на границата се открие труп и извършителят е неизвестен, хората бързали да го заровят, страхувайки се от санкциите на централната власт (Marinov 1995, pp. 195 – 196).

При самото определяне на границите народът спазва редица религиозни обреди[5]. Така например в Кюстендилско в деня на селския храмов празник хората вземат иконите и обикалят границите на селото, като пеят „Господи, помилуй“. По време на това шествие народът спира на три места с носените свещени предмети и играе хоро, докато „*гайди свирели и пушки гърмели*“. На края на процесията с песни занасят свещените предмети в храма. Това обяснява и защо за нашия народ преместването на синор след това е определяно като тежък грях. За това и в Лясковец хората вярват, че онзи, който премести синора, може да ослепее, да умрат деца му или да пострада самият той или добитъкът му. В Хасковско народът спазва обичаят на синор да не се спира, тъй като нещастието ще споходи човека (Bobchev 1926, pp. 370 – 371).

При разглеждане на спорове за преместване на синор в Западна България спорещите страни се обръщали към междиниците – тези, които са на междата. В Еленско и Искрецко се обикаляло спорното място, като се окачали на съседите или на други знаещи свидетели на шиите им торби с пръст от спорното място. Те трябвало да обикалят, като казвали, че тази пръст ще им тежи и на онзи свят, ако не кажат истината по спорното делото (Bobchev 1926, pp. 370 – 371).

В Софийско, в случай на нарушение срещу извършителя се подава жалба от стопанина до кмета. Първият въпрос, който задавал, е дали ливадата е била запотнена. В случай че пострадалият потвърди това, кметът вика виновния, за да отговаря за вредата, която е причинил, като е пуснал добитъка си в запотнета ливада. Извършва се оглед на мястото и при доказване на нарушението, виновният се наказва, като му се налага глоба. Последната е дължима в полза на по-

страдалото лице, чиято ливада е увредена. За огледа и труда си кметът получава възнаграждение от тъжителя (Bobchev 1925, p. 7).

Във Врачанско, когато бъде заловен нарушител, пред местната общинска власт той следва да даде обяснения защо е пуснал добитъка си на паша в „започения" имот. Практиката обичайно е последният да поддържа защитната теза, че не е знаел, че се пази даденият имот, и за това е извършил нарушението. В отговор стопанинът изтъквал: „*Кьорав ли си, не видя ли почните*". Понякога нарушителят се оправдава: „*От где да знам, че се пази; да имаше „почки", щях да ги видя и нямаше да пусна добитъка*". Всичко това ясно показва практическото значение на видимите гранични и охранителни знаци, като доказателствено средство (Saykov 1926, p. 123).

За това, че според нашия народ нарушаването на границите е тежък грях, свидетелства и народна песен, която разказва, че св. Георги не пуснал да влезе в Рая дори баща си[6].

В други български земи, като Казанлъшко и Старозагорско, народът не позволявал по границите на имотите не само сечението на дървета, но дори и на клоните им. Според българското обичайно право това нарушение, възприемано като тежко провинение, карало хората да се страхуват да не ги застигне беда, и затова никой не смеел да престъпи тези знаци.

Други сериозни нарушения, свързани с правото на собственост върху имотите, са: 1) в случай че някой неправомерно засади част от чужда нива, 2) посади дърво или 3) построи сграда. Съгласно обичайното ни право в Еленско, когато става въпрос за първите две хипотези – нарушителят няма право да получи реколтата от засятото или плодовете от дървото. На практика обаче често страните се разбирали помежду си, като собственикът заплащал семето или посаденото. В третата хипотеза – изграждането на сградата, съществуват две възможности: или лицето, което е построило сградата, откупува от собственика целия имот, или последният заплаща положения труд (Bobchev 1908, pp. 25 – 26). Българското обичайно право не позволява също така наличието на капчук, който да се отича в чуждия двор, както и правенето на прозорци, гледащи към съседния двор, или да се спуска стреха към съседния имот (Andreev 1979, p. 216).

По обичай в Казанлъшко, Копривщица и Лясковец не се допуска и засаждането на дървета и изграждането на къщи и постройки на межда/синор. Съгласно народния кодекс не се позволява дори клоните на дървета в даден имот, намиращ се до границата със съседния, да му пречат. Собственикът на последния има право да бере от плодовете на дървото. В случай че те са до съседна къща, като пречат на покрива ѝ и чупят керемидите, собственикът ѝ има право да ги отреже (Bobchev 1908, pp. 29 – 31).

Съгласно обичайноправните разпоредби не се допуска да минават хората и животни през засети ниви и зелени ливади. Не се позволява и преминаването през дворовете на собствениците на къщи. С цел предотвратяване на подобни наруше-

ния се обособяват пътеки. В други български райони като Лясковец се позволява на стопаните да минават през съседни ниви, за да отидат до своята, при условие че не причиняват вреди. Когато обаче се налага това да се извърши с кон или кола, е необходимо съгласието, позволението на собственика на съседния имот. В случай че с преминаването бъде причинена вреда, извършителят ще трябва да заплати глоба. В Старозагорско народът възприема преминаването през чужда нива или лозе със или без животно като действие с недобросъвестна цел и често е определяно като опит за кражба, оглед с цел кражба (Bobchev 1908, pp. 33 – 34).

Съгласно обичайноправните възгледи в регионите на Битоля, Охрид, Прилеп, Велес и др. на самата межда не се допуска да се изгражда нищо, включително не се разрешава да се сади дърво. Дори при делба на имот, в който има дърво на тази линия, която ще бъде граница, межда на имотите, дървото се изкоренява, освен в случаите, когато то се пада накрая, на ъгъла на междата. В този случай се пази като белег (Shapkarev1968, pp. 653 – 654).

По обичай се допуска преминаване по чужди ниви и лозя само при условие, че не се причинява вреда на сеитбите или на лозята. В този смисъл преминаването през тези имоти е разрешено до момента на тяхното засяване, а в лозята – от месец октомври до месец март (Shapkarev1968, p. 654).

Преминаването през чужд имот в Странджанския край се допуска по обичай само в началото на пролетта, докато не се е раззеленило, и късно през есента, когато ливадите и градините са прибрани. Съгласно обичайноправните норми се забранява засаждането на чужд имот. Въпреки това народът допуска, ако се засадят някакви овощни посаждения върху чужд имот, собственикът му да има право да се ползва от плодовете им (Primovski 1958, p. 160*)*.

3. Приемственост между българското обичайното право и Земеделския закон (Nomos Georgikos) от IX век

Цялостният анализ на българското обичайно право относно определянето, охраната и санкционирането на границите на имотите показва, че тези практики имат дълбоки исторически корени и са трайно съхранени в народната памет. Народният кодекс предвижда строги санкции за нарушаване на границите. Важно е още да се отбележи, че голяма част от разгледаните обичайноправни разпоредби намират паралели в един от най-старите достигнали до нас правни паметници – Земеделския закон (Nomos Georgikos) от IX век[8], съдържащ разпоредби, които съвпадат с българските обичаи, като: забрана да се поорава слогът на съседа; загуба на посев или оран и др. Голяма част от разпоредбите на Закона са запазени и в годините на османското владичество. Народната памет ги е съхранила чрез песни и обичайни санкции.

Доказателство, че Законът е намирал приложение по нашите земи през Средновековието, е фактът, че са запазени обичаи по време на османското владичество и непосредствено след Освобождението, които кореспондират с негови текстове.

Така например в чл. 1 е казано: *„Земеделец, който обработва собствената си нива,* ***трябва да бъде справедлив*** *и да не подорава браздите на своя съсед. Ако пък някой, прехвърляйки слога, подоре или умали участъка на своя съсед, то ако е сторил това по време на оран, той губи оранта си. Ако ли пък е извършил нарушение при сеитба, то земеделецът-нарушител загубва и посева, и работата си, и добива“*[9]. Както бе посочено по-горе, в нашите села са съществували обичайноправни разпоредби, съгласно които е недостойно, позорно и е грехота да се разорава съседната нива, както и да се изкореняват или изрязват с плуг онези храсти, които служат за синури. Обичаят също повелява селяните да бъдат справедливи. За разлика от повелите на Закона по обичай лакомите престъпници се осъждат на всеобщо презрение (Stanchev 1914, p. 250), а наказанията за извършителя са същите, каквито са в Закона.

Настъпват и неблагоприятни последици за правонарушителя, който се задължава да отстъпи заграбената част от нивата на съседа даже ако тя е била изорана и посята от него. Той следва да върне и всички блага, които е получил от чуждата нива, и заедно с това няма право на обезщетение за положения труд и разноските, които е направил. От материалите, събрани от Бобчев, разбираме, че в Ахъчелебийско: *„Ако някой грехом посее част от чужда земя, изникналото се опасва от добитъка на ступаните на земята“*. Старозагорско: *„...а пък ако се посее по погрешка чужда нива или земя, мястото се поженва от притежателя ù“*. Тази разпоредба се среща и в Русенско (Stanchev 1914, p. 251). С това се потвърждава, че защитата на границите е правен институт, свързващ земеделската практика с обичайноправните разбирания на нашия народ.

Заключение

Изследването на българското обичайно право относно определянето и охраната на границите на земеделските имоти подчертава дълбоката историческа устойчивост и значимост на тези правила за нашия народ. Съхранените традиции и обичайноправни разпоредби разкриват изключително разнообразие от белези и средства за маркиране на границите. Границата – синорът, потката и т.н. – се явява не само материален знак за собственост, но и символ на обществен ред и справедливост. Съществуват разнообразни термини, ритуали, поверия и санкции, чрез които се гарантира неприкосновеността на границите на имотите. Всички те имат за задача да очертаят имота, да предотвратят навлизането на хора и добитък и да гарантират опазването на реколтата. Нарушаването на посочените правила се възприема от българите не само като обичайноправно нарушение, но и като морално провинение, подлежащо на санкция – глоба.

Съществено значима е връзката на обичайното право с ранносредновековния Земеделски закон от IX век (Nomos Georgikos), чиито разпоредби намират отражение в българските обичаи. Народната памет ги е съхранила през годините на османското владичество и непосредствено след Освобождението. Тази забележи-

телна приемственост подчертава ролята на обичайното право като механизъм за регулиране на социалните отношения, опазване на собствеността и утвърждаване на реда в селото.

Българското обичайно право регулира границите на имотите, като съчетава юридически правила, морални норми и религиозни вярвания. Нарушенията се възприемат като тежки престъпления и грях.

В заключение, изучаването на тези обичаи представлява ключ към разбирането на обичайната българска правна система. Тя представлява комплексен социален институт, в който право, морал, традиция и религиозни вярвания се преплитат в устойчив механизъм за регулиране на селското стопанство и отношенията между съседите.

БЕЛЕЖКИ

1. Богатото разнообразие от термини са подробно описани в събрани от проф. Ст. Бобчев материали. В: БОБЧЕВ, СТ., 1908. Сборник на българските юридически обичаи. Част I. Гражданско право. София: Печатница на П. М. Бязайтов.
2. Бахир или баир е турска дума за връх. БОБЧЕВ, СТ., 1908. Сборник на българските юридически обичаи. Част I. Гражданско право. София: Печатница на П.М. Бязайтов, с. 13.
3. Следва да се отбележи, че при обозначаването на границите се спазват стриктно обичайноправните норми.., подробно документирани от проф. Ст. Бобчев и Д. Маринов.
4. Разнообразието от народни поверия и ритуали на нашия народ е съхранено в сборниците на Д. Маринов и проф. Ст. Бобчев.
5. По въпросите за обредите и ритуалите, които се спазват при определянето на границите, подробно са описани от проф. Бобчев в статията му: Табу и синорни нарушения според народното обичайно наказателно право. Юридически преглед. 27(9), 369 се осъждат 377
6. „Нямаш пътя в Рай да дойдеш,

   Некога си орач бивал

   Синори си разоравал,

   Сираци си неприглеждал;

   Зато не мож в Рай да дойдеш,

   В Рай да дойдеш, в Рай да бъдеш.“

   В: БОБЧЕВ, СТ., 1926. Табу и синорни нарушения според народното обичайно наказателно право. Юридически преглед. 9, с. 371.
7. Вж. Медведев, И., Е. Пиотровская, Е. Липшиц. Византийский земледельческий закон. Москва, 1984; A. Schminck, “Der ‘Nomos Georgikos’ und die

Rechtspraxis (Bohum, 22.9.2005) in: A. Schminck, Ausgewählte Schriften zur byzantinischen Rechtsgeschichte und Kulturgeschichte, Frankfurt am Main, 2018, S. 621 – 625; J. Koder, Nomos georgikos. Das byzantinische Landswirtschaftsgesetz. Überlegungen zur inhaltlichten und zeitlichen Einordnung Deutsche Übersetzung, (Wiener byzantinische Studien, Bd. XXXII), Wien, 2020.

8. П. ПЕТРОВ, ГЮЗЕЛЕВ В. (съст.). Христоматия по история на България. Т. 1. Ранно средновековие. София: Наука и изкуство, 1978, с. 116 – 117.

Благодарности и финансиране

Публикацията съдържа резултати от изследване, финансирано със средства от целева субсидия за НИД НИ-14/2024/А „История и приемственост в практиките на администрацията и управлението на поземлените ресурси в Италия и в римските провинции“ в Университета за национално и световно стопанство.

ЛИТЕРАТУРА

АНДРЕЕВ, М., 1979. *Българско обичайно право. Правно историческо проучване*. София: Наука и изкуство.

БАРБАР, Л. 1925. Потката и нейното обичайноправно значение в Трънско. *Юридически преглед*, Т. 26, №7, с. 327 – 329.

БОБЧЕВ, СТ., 1908. *Сборник на българските юридически обичаи. Част I. Гражданско право*. София: Печатница на П. М. Бязайтов.

БОБЧЕВ, СТ., 1925. Старовремската и сегашна потка. *Юридически преглед*, Т. 26, №1, с. 3 – 11.

БОБЧЕВ, СТ.,1926. Табу и синорни нарушения според народното обичайно наказателно право. *Юридически преглед*, Т. 27, №9, с. 369 – 377.

МАРИНОВ, Д., 1995. *Българско обичайно право*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“.

ПРИМОВСКИ, АН., 1958. *Към въпроса за поминъка и обичайното право в Странджанския край*. София: БАН.

САЙКОВ, Н.,1926. Значението на „потката“ във Врачанско. *Юридически преглед*, Т. 27, №3, с. 122 – 125.

ШАПКАРЕВ, К., 1968. *Сборник от български народни умотворения. Обредни песни. Народни обичаи Том. 1*, София: Български писател.

СТАНЧЕВ, М., 1914. Земеделският закон и българските правни обичаи. *Юридически преглед*, Т. 21, №4, с. 245 – 254.

Acknowledgements and Funding

The publication contains results of a study funded by a targeted grant for research NI-14/2024/A “History and continuity in the practices of administration and management of land resources in Italy and in the Roman provinces” at the University of National and World Economy.

REFERENCES

ANDREEV, M., 1979. *Balgarsko obichayno pravo. Pravno istorichesko prouchvane*. Sofia: Nauka i izkustvo. [in Bulgarian]

BARBAR, L. 1925. Potkata i neynoto obichayno-pravno znachenie v Transko. *Yuridicheski pregled*, vol. 26, № 7, pp. 327 – 329. [in Bulgarian]

BOBCHEV, ST., 1908. *Sbornik na balgarskite yuridicheski obichai. Chast I. Grazhdansko pravo*. Sofia: Pechatnitsa na P. M. Byazaytov. [in Bulgarian]

BOBCHEV, ST., 1925. Starovremskata i segashna potka. *Yuridicheski pregled*, vol. 26, № 1, pp. 3 – 11. [in Bulgarian]

BOBCHEV, ST.,1926. Tabu i sinorni narushenia spored narodnoto obichayno nakazatelno pravo. *Yuridicheski pregled*, vol. 27, № 9, pp. 369 – 377. [in Bulgarian]

MARINOV, D., 1995. *Balgarsko obichayno pravo.* Sofia: AI „Prof. Marin Drinov". [in Bulgarian]

PRIMOVSKI, AN., 1958. *Kam vaprosa za pominaka i obichaynoto pravo v Strandzhanskia kray.* Sofia: BAN. [in Bulgarian]

SAYKOV, N.,1926. Znachenieto na „potkata" vav Vrachansko. *Yuridicheski pregled*, vol. 27, №3, pp. 122 – 125. [in Bulgarian]

SHAPKAREV, K.,1968. *Sbornik ot balgarski narodni umotvorenia. Obredni pesni. Narodni obichai Tom. 1*, Sofia: Balgarski pisatel. [in Bulgarian]

STANCHEV, M., 1914. Zemedelskiyat zakon i balgarskite pravni obichai. *Yuridicheski pregled*, vol. 21, № 4, pp. 245 – 254. [in Bulgarian]

ESTABLISHMENT AND PROTECTION OF REAL PROPERTY BOUNDARIES IN BULGARIAN CUSTOMARY LAW

✉ **Dr. Neli Radeva, Assoc. Prof.**
ORCID iD: 0000-0002-3230-1778
Department of Public Law Studies
Faculty of Law
University of National and World Economy (UNWE)
Sofia, Bulgaria
E-mail: nradeva@unwe.bg